

Чупріна О. В.,

здобувач, асистент кафедри

лінгвометодики та культури фахової мови

Житомирського державного університету Імені Івана Франка

Реалізація принципу розвитку мовлення на уроках української мови в початковій школі

Систематичність розвитку мовлення молодших школярів на уроках української мови забезпечується відповідними умовами, зокрема: послідовністю вправ, їх перспективністю, а також підпорядкування завдань загальній меті. Відповідно "робота з розвитку мовлення молодших школярів включає в себе такі основні напрямки: вимовний (фонетико-орфоепічний), лексичний, морфологічний, синтаксичний і рівень зв'язного мовлення – текст" [1; 5].

На уроках розвитку зв'язного мовлення необхідна попередня робота із з'ясування змісту тексту, аналізу запропонованого зразка, розбору словосполучень і речень, які формують текст, конструювання словосполучень і речень. Ця робота може виконуватися як письмово, так і усно, як всім класом, так і індивідуально, як на уроках граматики, так і при підготовці до будь-якої творчої роботи.

У методичній літературі пропонуються підготовчі вправи для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Наприклад: [2; 38-42].

1. Складання словосполучень рядів слів шляхом поєднання їх за змістом і при зміні форми слова.

2. Складання речень за поданим головним словом шляхом підбору потрібних по змісту залежних слів.

3. Складання словосполучень за поданим залежним словом (іменником, прикметником, займенником) шляхом підбору слова.

4. Складання словосполучень за поданими однорідними словами, які вимагають постановки іменників в різних відмінках.

5. Складання словосполучень, в яких головне слово вимагає іменника із прийменником.

6. Складання словосполучень, в яких прийменник відповідає дієслівному префіксові.

7. Вправляння у складанні речень: складання повної відповіді (простого речення); розширення речень за питаннями і за допомогою подання слів; складання речень із поданих слів, словосполучень; складання деформованого тексту; підбір потрібного за змістом, пропущеного в реченні слова; складання речень з однорідними членами.

Вправляння у стилістичній заміні одного виду речень іншими будуть сприяти розвитку мовлення дітей, запам'ятовуванню ними різноманітних моделей слів, збагаченню синтаксичної структури речення; зроблять відповідь учня більш вільною та впевненою (при відповіді на поставлені запитання).

Система підготовчих вправ, які забезпечують розвиток мовлення молодших школярів, містить "систему таких методів і прийомів навчання, як спостереження над мовним явищем, самостійна робота дітей з аналізу словосполучень і речень, робота з розповсюдження, конструювання, складання словосполучень і речень, з використання моделей словосполучень і речень у творчій писемній і усній роботі таких методичних прийомів, як порівняння, співставлення, граматичний розбір, спрямована на розвиток самостійності і творчої активності учнів" [5; 82].

Реалізація фонетико-орфоепічного рівня спрямована на проведення звукового аналізу, на посилення уваги до вимовної сторони усного мовлення. Це постійна робота над правильним промовлянням слів, над постановкою наголосу, над особливостями інтонації.

Щоб сформувати у дітей уявлення про способи орієнтування в обставинах і завданнях спілкування, треба "створити на уроці навчальну ситуацію, яка б наближалася до природних умов спілкування" [7; 65].

Спосіб постановки завдання – найважливіший інструмент учителя у створенні мотиву мовленнєвої діяльності. Формулюючи те чи інше завдання,

учитель бачить конкретну мету уроку, його місце в системі інших. Виходячи з цього, він створює мовленнєву ситуацію, яка спонукає учнів до висловлювань, близьких до тих, що існують у дійсності.

Ефективний прийом формування уявлень про функції мовлення – зіставлення на одну й ту саму тему текстів, художніх і наукових, розповідей, описів та міркувань [4; 72-77.]. Порівнюючи висловлювання, у яких про те саме говориться по-різному, учні усвідомлюють, що тексти бувають різні у залежності від функції мовлення. Вони одержують орієнтири, як знаходити спосіб викладу думки, беручи до уваги обставини і мету спілкування.

Значної уваги слід приділяти усвідомленню теми і основної думки тексту. Учні мають навчитися визначати межі теми, розуміти, про що слід розповідати, висвітлюючи ту чи іншу тему, які факти добирати для її розкриття. Мають пізнати, що, будуючи текст, необхідно всі компоненти – зміст, структуру, мовні засоби – підпорядковувати темі і основній думці, оскільки істотними ознаками монологічного мовлення є смислова єдність і зв'язність.

Організуючи навчання, слід іти від спостережень за співвіднесеністю заголовка із змістом твору до формування уявлень про смислову єдність і зв'язність як суттєві ознаки будь-якого висловлювання, вироблення із опорою на ці знання умінь визначати і розкривати тему і основну думку тексту [6;124]. Здобуті знання про ознаки тексту розширюються під час колективного аналізу, відновлення, редагування текстів і складання розповідей дітей про те, що відбулося у їхньому житті. Учні починають усвідомлювати, що всі речення у тексті, об'єднані темою і основною думкою, розташовані у певній послідовності.

Важливе значення для розвитку мовлення має робота над словом.

У словниковій роботі виділяють чотири аспекти: збагачення словникового запасу; уточнення словника (поглиблення розуміння вже відомих слів); активізація словника (введення слів у речення, засвоєння поєднання слів з іншими словами, доречність їх вживання в тому чи іншому тексті); усунення

нелітературних слів, виправлення помилкових наголосів вимови [3;132-133].
Всі чотири напрямки тісно пов'язані між собою.

Звичайно, не кожне слово потребує всебічного вивчення. Характер цього пояснення обумовлюється темою, метою уроку та лексичним матеріалом. Таким чином, володіти мовою – це значить уміти передавати своїми словами думки, почуття, враження. Щоб домогтися цього, слід вивчати мову і працювати над її удосконаленням.

С. Дорошенко виділяє чотири групи узагальнених умінь зв'язного мовлення (їх можна назвати комунікативними): інформативно-змістові, структурно-композиційні, граматико-стилістичні, редагування.

Співвідносяться ці способи мовленнєвої діяльності з основними етапами творення тексту (орієнтування, планування, реалізація, контроль).

Група інформативно-змістових умінь забезпечує оволодіння змістом повідомлення. Вона включає вміння орієнтуватися в умовах спілкування, усвідомлювати тему і основну думку висловлювання та добирати для нього необхідний матеріал.

Будь-яке висловлювання розпочинається із орієнтування у ситуації спілкування. Аналізуються умови, мотиви мовлення: з'ясовується, для чого створюється дане висловлювання. Якщо ж аналіз умов здійснено правильно, будувати саме висловлювання уже неважко, оскільки програма його визначається переважно завданнями і обставинами.

В умовах шкільного навчання ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення. Саме тому виникає потреба ввести учнів у мовленнєву ситуацію і навчити орієнтуватися у ній. Слід створити такі умови, які б викликали внутрішнє спонукання висловити свої думки і почуття, бажання розповісти про свої враження, побачене і пережите.

З перших кроків роботи над розвитком монологічного мовлення необхідно навчати школярів вдумуватися у формулювання теми, осмислювати її зміст.

Для реалізації завдань розвитку зв'язного мовлення, використовуються комплексні вправи. Їх мета – поєднати два нерозривні процеси — засвоєння мовних знань і застосування їх з метою спілкування. Розвивальний ефект комплексних вправ полягає у тому, що ситуація мовленнєвого спілкування націлює на усвідомлення граматичних понять та їх ознак, а розв'язання граматичних завдань стимулює мовленнєву творчість.

Комунікативні завдання, які використовуються на уроках мови, не потребують додаткової затрати навчального часу. Вони розв'язуються у комплексі з граматичними, орфографічними на одному і тому ж дидактичному матеріалі. Зв'язні висловлювання організуються не лише на завершальному етапі вивчення тієї чи іншої теми чи розділу, а на всіх уроках, передбачених для її засвоєння, починаючи з першого.

Будуючи кожен урок мови, важливо передбачити, щоб усі його етапи базувалися на основі тематично близьких комплексних вправ. Такий спосіб організації зв'язних висловлювань і засвоєння мовних знань відкриває широкі перспективи для поєднання завдань з різним ступенем труднощі, самостійності і творчості, підсилює їх розвивальну спрямованість.

Список використаних джерел та літератури

1. Вашуленко М. С. Державний освітній стандарт з української мови (початкова ланка) // Початкова школа. — 1997. - № 2. - С.2-5
2. Дорошенко С. І. Розвиток мовлення молодших школярів. – К.: Освіта, 1987. – 124 с.
3. Дорошенко С. І. та ін. Методика викладання української мови: Навч. пос. – К.: Вища школа, 1992. – 380 с.
4. Канакина В. П. Особенности лексики младших школьников // Начальная школа. – 1997. – №6. – С. 72-77.
5. Ладыженская Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. – М.: Педагогика, 1975. – 140 с.

6. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969. – 264 с.
7. Львов М. Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1987. – 342 с.